

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان :

The Concept of Participation in Landscape Design

در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مفهوم طراحی مشارکتی منظر

سید امیر منصوری^۱، مهدا فروغی^{۲*}

۱. استادیار دانشکده معماری پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
۲. پژوهشگر دکتری معماری منظر. پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۹/۲۸ تاریخ اصلاح: ۹۷/۰۱/۲۶ تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۲/۱۱ تاریخ انتشار: ۹۷/۰۵/۰۱

چکیده

بیان مسئله: کلمه مشارکت از حدود دو دهه سال پیش، برای اولین بار در امور سیاسی اروپا، برای مشارکت مردان در رای دادن و تصمیم‌سازی مطرح شد. پس از آن، به تدریج استفاده از این کلمه در سایر ابعاد اجتماعی و محیطی اروپا، رواج پیدا کرد. از حدود سال ۱۳۷۰ تا به امروز در کشور ایران، شاهد استفاده روز افزون از این کلمه در ابعاد گوناگون هستیم. بدین ترتیب، عباراتی نظیر مشارکت سیاسی، مشارکت اجتماعی، مشارکت مدنی، مدیریت مشارکتی و منظر مشارکتی در طی چند دهه اخیر رواج یافته‌اند. علیرغم استفاده فراوان از عبارت منظر مشارکتی در متون تخصصی، مفهوم دقیق این عبارت در هیچ یک مشخص نشده است و نوشتارهای متعدد، معانی متفاوتی برای آن در نظر گرفته‌اند.

هدف: با توجه به این چندگانگی مفهومی عبارت منظر مشارکتی و همچنین به کارگیری عبارات متعدد و مشابه برای این مفاهیم، هدف این نوشتار، بررسی مفهوم طراحی مشارکتی منظر است.

روش تحقیق: روش تحقیق به صورت کیفی و تحلیل محتوا است. ابتدا مفهوم واژه "مشارکت" و کلمات مشابه با آن در متون ایرانی بررسی شده است. سپس در خصوص واژه "منظر"، به دیدگاه متخصصان پرداخته شده است. در نهایت، مفاهیم قابل اتخاذ از کلمه "منظر مشارکتی" از دیدگاه نویسندگان داخلی تبیین شده است. همچنین مفهوم عبارت انگلیسی Participation in landscape Design نیز بررسی شده است.

نتیجه‌گیری: در نهایت با بررسی‌های انجام شده، مفهومی برای طراحی مشارکتی منظر مشخص شد که علاوه بر آنکه ابعاد عینی و ذهنی منظر را در برمی‌گیرد و همچنین برای بیان این مفهوم، عبارت طراحی مشارکتی منظر به جای سایر عبارات مشابه پیشنهاد شد.

واژگان کلیدی: مشارکت، منظر، طراحی مشارکتی منظر.

بیان مسئله

مشارکتی، سیاست مشارکتی و مشارکت مدنی، به چشم و گوش همگان آشنا است. علیرغم استفاده فراوان از کلمه مشارکت و ترکیبات آن، این کلمه در اغلب نوشته‌جات، با کلمات مشابه شامل تعاون، معاونت، یاریگری و همکاری، مترادف در نظر گرفته شده است. از جمله این عبارات، طراحی مشارکتی منظر است. کلمه منظر در این عبارت، کلمه‌ای آشنا است که استفاده از آن از دیرباز در ایران

در ایران، استفاده از کلمه مشارکت در متون تخصصی، برای اولین بار در حدود سال ۱۳۷۰، در مسائل اجتماعی مطرح شد و به تدریج استفاده از این کلمه در تمام حوزه‌ها رواج پیدا کرد. امروزه، عبارتهای منظر مشارکتی، مدیریت

* نویسنده مسئول ۰۹۱۳۳۵۷۸۶۶
mahda_foroughi@yahoo.com

و مفاهیمی که در ارتباط با آن به کار گرفته‌اند، آورده شده است. همچنین مفهوم عبارت انگلیسی Participation in Landscape Design بیان شده‌است.

پیشینه تحقیق و مبانی نظری

چنانچه پیش از این گفته شد این بخش در سه مرحله صورت گرفته است که بدین شرح است: تبیین مفهوم واژه مشارکت، تبیین مفاهیم منظر و منظر شهری، تبیین منظر مشارکتی.

تبیین مفهوم واژه مشارکت اولمن (Ullmann)، معناشناس معروف انگلیسی، در تعریف معنا می‌نویسد: معنا رابطه دو جانبه‌ای است که بین تصویر ذهنی و کلمه وجود دارد (باطنی، ۱۳۵۴: ۱۹۶). همانطور که اولمن نیز اشاره می‌کند، با گذشت زمان، پدیده‌های جهان و تصویر ذهنی ما از آنها و در نتیجه معنای کلمات همواره تغییر می‌کنند (فرهادی، ۱۳۸۱). امروزه به کار بردن کلمات مشارکت، تعاون، همکاری، یاری، یاور، یاریگری به عنوان مترادف در انواع متون تخصصی و غیرتخصصی معمول شده است. شادروان استاد محمدتقی جعفری در مقاله «مبانی فرهنگی لازم برای تحقق بخشیدن به مشارکت...» و در ترجمه آیات و روایاتی که در آن واژه تعاون به کار رفته است، واژگان همکاری، همیاری و مشارکت را مترادف گرفته‌اند (جعفری، ۱۳۶۵: ۲۸۰ و ۲۸۳). در مجموعه مقالات کنفرانس مشارکت (مهرماه ۱۳۶۵، شیراز) دو مقاله با عناوین «الگوهای تعاون سنتی در تحول روستا» از آقای دکتر حسینی ابری و «شیوه‌های همیاری در جامعه روستایی ایران» از آقای دکتر مهدی طالب از اساتید جغرافیا و تعاون دانشگاه‌های اصفهان و تهران به چاپ رسیده و نشان‌دهنده آن است که نویسندگان و برگزارکنندگان همایش این عناوین را با مشارکت مترادف دانسته‌اند. آقای دکتر انصاری، از اساتید تعاون دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران در اولین صفحه کتاب مبانی تعاون می‌نویسد: «لغت تعاون که از زبان عربی گرفته شده و معادل فارسی آن همکاری، به معنی یکدیگر را یاری کردن، به هم یاری رساندن، همدستی، یاری و دستگیری است که مفهوم مشارکت در یک امر و اقدام جمعی در جهت هدف مشخص و معینی را نیز می‌رساند.» (انصاری، ۱۳۷۱: ۱). وی در همین کتاب «دیگریاری» و «خودیاری» را نزدیک به مفهوم همکاری و تعاون می‌داند (همان: ۲۰). دکتر نعمت‌الله متین نیز در مقاله «مبانی نظری مشارکت و ضرورت‌های آن» کلمات مترادف و یا نزدیک به مشارکت را فهرست کرده‌اند. «این واژه [مشارکت]... در زبان

رایج بوده است. البته مفهوم امروزی معماری منظر از نهادهای علمی اروپایی آمده است. در این تعریف، منظر، پدیده‌ای عینی ذهنی، پویا و نسبی که محصول تعامل انسان با محیط و جامعه با تاریخ است (منصوری، ۱۳۹۴). اگرچه مفهوم کلمه منظر نزد متخصصان روشن است ولی عبارت طراحی منظر مشارکتی و سایر عبارات مشابه، در مفاهیم گوناگونی در متون متعدد بکار گرفته شده‌اند. همچنین علیرغم استفاده فراوان از این عبارات در متون متعدد، معنای دقیق آنها در جایی مشخص نشده است و اغلب نوشته‌جات به بیان مختصری در رابطه با مفهوم طراحی مشارکتی منظر بسنده کرده‌اند و حتی معانی متفاوتی برای این عبارات در متون مختلف در نظر گرفته شده است. با توجه به این چندگانگی مفهومی در این عبارات و همچنین مشخص نبودن عبارت صحیح برای مفهوم مورد نظر، هدف این نوشتار، بررسی مفهوم منظر مشارکتی است. در این راستا، سوالات تحقیق به شرح زیر است:

- تفاوت کلمه مشارکت با سایر کلمات مشابه به لحاظ معنایی چیست؟
- نقاط اشتراک و افتراق تعاریف موجود از منظر مشارکتی چیست؟

فرضیه تحقیق

طراحی مشارکتی منظر، participation in landscape design، به فرآیند طراحی منظر می‌شود که مردم، متخصصان و کارفرماها در تمام مراحل آن حضور فعال دارند و این امر، با هدف خودیاری به معنای دستیابی به طراحی بهینه که مورد رضایت هر سه گروه بوده و بدین ترتیب منجر به ارتقا ابعاد ذهنی و عینی منظر انجام می‌شود.

روش تحقیق

این تحقیق به روش کیفی و تحلیل محتوا و در سه مرحله صورت گرفته است. در مرحله اول، به بررسی مفهوم واژه مشارکت پرداخته شده است. این مهم از طریق بررسی و مقایسه مفهوم کلمه مشارکت و سایر کلماتی که به لحاظ معنایی به آن نزدیک هستند، به دست آمده است. بدین ترتیب به تفاوت‌های ظریف معنایی بین این کلمات پی برده شد. سپس در خصوص واژه "منظر"، به دیدگاه متخصصان پرداخته شده است که خوشبختانه در این مورد، میان متخصصان، اتفاق نظر وجود دارد. در نهایت، مفاهیم قابل اتخاذ از کلمه "منظر مشارکتی" از دیدگاه نویسندگان داخلی تبیین شده است. بدین ترتیب، عبارات

فعل توسط چند فاعل است (شروتی، ۱۳۶۵: ۳۴). همچنین این دو کلمه ماخوذ از واژه «عون»، به معنی دگریاری هستند. کلمه تعاون به معنای کمک متقابل (همیاری) است، وقتی سخن از یاری کردن و مددکاری یکدیگر کردن مورد نظر باشد. در عین حال به معنای کمک یک‌سویه (دگریاری) نیز خواهد بود، وقتی که «یاری کردن بعضی قوم، بعضی دیگر را» مورد نظر باشد. کلمه معاونت نیز به معنی دگر یاری است. بنابراین، تعاون و معاونت دارای هم معنایی ناقص بوده و هر دو در معنای کمک متقابل و همیاری مشترک هستند. به دلیل پیشوند co در کلمه "Cooperation" به معنی انجام کار متقابل، ترجمه این کلمه به عربی لغت تعاون است. همچنین کلمات یاریگری و معاونت دارای هم معنایی کامل هستند. از سوی دیگر بین «همکاری» و «مشارکت» نیز هم معنایی ناقص وجود دارد. یعنی یکی از معانی همکاری، با معنای مشارکت و انبازی مترادف است. مشارکت به معنای حصه‌داری، سهم داشتن، منافع و بهره‌برداری مشترک یا همان «خودیاری» است. می‌توان گفت تعاون و معاونت با هم، و همکاری و مشارکت با یکدیگر هم معنایی ناقص دارند و می‌توانند مسامحتاً در زبان به جای یکدیگر استفاده شوند. اما به نظر می‌رسد دو لغت تعاون و معاونت، با همکاری و مشارکت مترادف نیستند. چرا که معنای عام شرکت کردن در واژگان همکاری و مشارکت، حضور به هم رسانیدن است که امروزه به کار می‌بریم. مانند شرکت در امتحان، شرکت در مسابقه ورزشی و غیره که با شریک بودن در منافع و یا حقوق کمیاب و مشترک المنافع بودن متفاوت است. بدین ترتیب مشارکت به معنی حضور متقابل افراد با هدف خودیاری است. اگرچه در بسیاری نوشته‌جات، مشارکت را در مفاهیم دیگر نیز بکار برده‌اند. واژه participation از ریشه PART، به معنی قسمت، جز و بخش گرفته شده است و از ریشه لاتین PARTICIPA به معنای با خود داشتن، در نفس خود چیزی از غیر داشتن و سهمی در چیزی غیر از خود داشتن اخذ شده است و به معنی سهمیم شدن در چیزی یا گرفتن قسمتی از آن است (آریانپور کاشانی، ۱۳۷۴: ۳۷۳-۲۸۵). همچنین در دیکشنری لانگمن این واژه بدین صورت معنا شده است:

participate: formal to take part in an activity or event taking part

که بخش کلیدی این تعریف را نشان می‌دهد، به معنای شرکت کردن است. اگر به طریقه ساخت این فعل ترکیبی توجه کنیم، متوجه می‌شویم که معنای اصلی آن مفهوم «بخشی (part) از یک فرآیند عظیم تر بودن» را نشان می‌دهد. به همین دلیل است که فرهنگ‌ها واژه مشارکت

فارسی واژگانی چون معاضدت، تعاون، همیاری، دگریاری، همکاری، تشریک مساعی، یاریگری، کمک متقابل... یارمندی، مددکاری، یآوری، اعانت، مددخواهی، دستگیری، خودیاری... انبازی و... وجود دارد.» (متین، ۱۳۷۷: ۴۵). علاوه بر نویسندگان و استادان تعاون در ایران، نویسندگان مقاله نامه‌ها و مآخذشناسی‌های تخصصی دولتی نیز نوشته‌جات مربوط به مشارکت، تعاون، یاریگری و همیاری را یک‌جا کار کرده و آنها را از یک مقوله دانسته‌اند، مانند مقاله‌نامه ترویج و مشارکت مردمی در انتشارات جهاد سازندگی و چکیده نامه ترویج، مشارکت، مردم و مآخذشناسی تعاون وزارت تعاون (عباسی و رستم نژاد، ۱۳۸۰). با توجه به مطالب گفته شده جمع‌بندی نظر نویسندگان و متخصصان درباره مفهوم مشارکت در جدول ۱ آورده شده است.

حال اگر فرهنگ‌های لغت را صورت تاریخی و ثابت کلمات با مترادف‌های آنها در نظر بگیریم. می‌خواهیم بدانیم واژه مشارکت، به چه معنی است و سایر واژگان مشابه با آن به چه معنایی هستند و چه تفاوت‌های معنایی ظریفی بین این کلمات وجود دارد. سایر واژگانی که تقریباً به طور مشابه با واژه مشارکت به کار می‌روند، شامل کلمات تعاون، معاونت، یاری، یاریگری، همکار و همکاری است. می‌خواهیم ببینیم آیا این کلمات در گذشته با یکدیگر هم معنا بوده‌اند و یا نه و اگر هم معنا بوده‌اند، این هم معنایی کامل و یا ناقص بوده است. منظور ما از هم معنایی کامل «دو یا چند کلمه (اند) که به یک تصویر ذهنی واحد دلالت کنند و در تمام بافت‌های زبان به جای یکدیگر به کار می‌روند بدون اینکه کوچک‌ترین تغییری در معنی صریح یا ضمنی یا بار عاطفی مطلب بیان شده، ایجاد کنند. البته باید توجه شود که این پدیده بسیار نادر است.» (باطنی، ۱۳۵۴: ۱۹۶). منظور از هم معنایی ناقص این است که: «اکثر قریب به اتفاق کلماتی که معمولاً هم معنا خوانده می‌شوند از لحاظی با یکدیگر متفاوتند. وقتی دو یا چند کلمه از جهاتی مشترک و از جهاتی مختلف باشند بین آنها رابطه هم معنایی ناقص برقرار است.» (همان: ۱۹۸). در جدول ۲، معنای لغات مشابه با مشارکت، از جهت معنایی، از لغت نامه دهخدا استخراج شده است.

با توجه به جدول ۲، متوجه می‌شویم که کلمات تعاون، معاونت، همکاری و مشارکت دقیقاً با یکدیگر مترادف نیستند. معاونت در باب مفاعله است و تعاون در باب تفاعل است. در هر یک از ابوابی که در ثلاثی مزید آمده، یک معنا بیشتر از سایر معانی استعمال شده است و «مشارکت» معنایی است که غالباً برای هر دو باب مفاعله و تفاعل در نظر گرفته شده است. مشارکت در این مورد به معنای انجام

جدول ۱. معانی لغت مشارکت از دیدگاه نویسندگان. مأخذ: نگارندگان.

نویسندگان داخلی	مفهوم مشارکت از دید نویسنده
محمدتقی جعفری	همکاری و همیاری
حسینی آبری	تعاون
مهدی طالب	همیاری
انصاری	تعاون، خودیاری، دگریاری
نعمت الله متین	تعاون، همیاری، دگریاری، همکاری
آزاده استعلاجی	تعاون، یاریگری و همیاری
عباسی، رستم نژاد	تعاون

قدرت دهی از بالا می‌تواند به عنوان مشوق برای کارهای مشارکتی عمل کند، احساس بی‌قدرتی و بی‌اختیاری نیز ممکن است انگیزه‌های لازم را برای اعمال مشارکتی از پایین فراهم آورد. تجربه‌های تاریخی نشان می‌دهد که این عامل بسیار مؤثرتر از قدرت‌دهی عمل کرده است، چرا که از فشار دائمی واقعی و ضرورت‌های اجتماعی نسبتاً پایدار تغذیه می‌شده است. همچنین سازماندهایی از بالا به پایین اگرچه ممکن است به سرعت انجام شوند ولی اغلب نه تنها از محتوای مشارکتی سرشار نمی‌شوند، بلکه نمایشی و ناکارآمد هستند و از اهداف اصلی مشارکت باز می‌مانند. در حالی که مشارکت‌های خودانگیخته اگرچه با قالب‌ها و سازماندهی مشخصی شروع نمی‌شوند، ولی پیوسته با سرشار شدن از نیروی مشارکتی، رشد می‌کنند.

تشریح مفهوم منظر

منظر، دریافتی نوین در اروپا است و تا قرن ۱۵ در ادبیات نشانی از این لغت دیده نمی‌شود. در عهد رنسانس برای اولین بار بعد از قرن‌ها این مفهوم مطرح می‌شود (Roger, 1994: 118); (Berque, 1994: 6). این روند ادامه می‌یابد تا به مفهوم امروزی منظر می‌رسد و زیبایی طبیعت بکر پس از قرن‌ها مورد تحسین قرار می‌گیرد (Berque, 1994: 6). لیزه معتقد است که هنگام بررسی منظر، در حقیقت روابط و تحولات آن است که مورد نظر قرار می‌گیرد. بدین ترتیب، منظر، جلوه‌گاه ارتباط انسان با طبیعت پیرامون او از گذشته تا حال است. منظر در دنیای امروز، موجودی نسبی و پویا انگاشته می‌شود که از یک سو متأثر از انسان و نحوه زیست او است و از سوی دیگر با شکل خود و تداعی خاطراتی که در زمان‌های طولانی بر بستر آن روی داده است بر تمدن، فرهنگ و نوع زیست آدمیان مؤثر است (منصوری، ۱۳۸۳). منظر، پدیده‌ای عینی ذهنی، پویا و نسبی است که محصول تعامل انسان با

را مترادف participation در نظر گرفته‌اند. چراکه مشارکت از فعل «شارک» به معنای شریک بودن می‌آید. در لغتنامه الرائد شارک چنین معنا شده است: «کانه شریکه فی امر ما» و این شریک بودن معنای دقیق take part در participate را توصیف می‌کند. نویسندگان و متخصصان خارجی نیز کلمه مشارکت را در مفاهیم متعددی به کار برده‌اند که به طور مختصر در جدول ۳ آورده شده است. دیدگاه متخصصان خارجی در رابطه با مفهوم واژه مشارکت را می‌توان به دو دسته کلی با مفاهیم خودیاری و دگریاری، در مفهوم فرویاری، تقسیم نمود. فرایند قدرت‌گیری، اختیاریابی و سازمان‌یابی، با مفهوم خودیاری، از پایین شروع می‌شوند، یعنی بر پایه نیازها و ضرورت‌ها به شکل خودانگیخته و خودجوش و از سوی توده‌های فقیر و روستایی و مردم عادی آغاز شوند. بالعکس فرایندهای قدرت‌دهی، سازمان‌دهی و اختیاردهی، به مفهوم فرویاری، از بالا شروع می‌شوند و پیش از آنکه عامل و سازنده مشارکت باشند، نتیجه و معلول فرایند مشارکت هستند. اگرچه ممکن است این نتیجه، خود بر روی جریان مشارکت تأثیر بگذارد و آنرا تشدید کند. به‌علاوه همان‌گونه که

جدول ۲. معانی لغت مشارکت و لغات مشابه با مشارکت، از جهت معنایی. منبع: لغت نامه دهخدا. مأخذ: نگارندگان.

کلمه	معانی کلمه در فرهنگ دهخدا
تعاون	یکدیگر را یاری کردن، یاری کردن بعض قوم، بعضی دیگر را، با هم مددکاری یکدیگر کردن
معاونت	دستگیری، مددکاری، یآوری، یاری، یاریگری
یاری	اعانت، کمک، دستگیری، یارمندی، پشتیبانی، نصرت، مساعدت، معاونت، امداد، نصر
یاریگری	یاری، امداد، اعانت
یاریگر	مددکار، ممد و معاون، مساعد، کمک کننده، یارمند
همکار	شریک، هم پیشه
همکاری	شرکت در کاری، هم پیشگی، رقابت
مشارکت	مأخوذ از عربی شراکت، انبازی، حصه داری، بهره برداری

جدول ۳. معانی لغت مشارکت از دیدگاه نویسندگان. مأخذ: نگارندگان.

نویسندگان خارجی	مفهوم مشارکت از دید نویسندگان
دینا پری	دخالت دادن افراد در تصمیم گیری
	قدرت دادن
	اختیار دادن
دینا پری	سامان سازی، قدرت یابی
	قدرت یابی
	کار مشترک، با هم کار کردن
یاماهاگی	
اوکلی، مارسدن	
چمبرز	
اوکلی، مارسدن	
دُپفر	
دفتر بین المللی I.L.O	

مردم مشارکت کننده ارتقا می دهد.

تبیین منظر مشارکتی

عبارت "Participation in landscape Design"

رویکرد منظر مشارکتی، یکی از راه کارها برای پیوند دوباره مردم با شهر است و بر مخاطب محور بودن منظر تأکید دارد. تئوری های منظر مشارکتی در سال ۱۹۹۸ برای اولین بار در آمریکا مطرح شد و این رویکرد تا عصر حاضر همچنان در حال گسترش، در عرصه های تئوری و عملی، است. تعریفی که در جوامع علمی برای Participation Design پذیرفته شده است به شرح زیر است: طراحی مشارکتی فرآیند طراحی مشارکتی^۲، فرآیندی سازمان دهی شده و اصولی است که از طریق آن، استفاده کنندگان غیر متخصص، ناظران و ذینفعان طرح به یکدیگر کمک می کنند تا یک فضای شهری به یک مکان ارزشمند تبدیل شود (The International

محیط و جامعه با تاریخ می باشد (منصوری، ۱۳۹۴). منظر از ریشه نظر است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۲۵۷۶). برتری واژه نظر به واژه چشم انداز در مفهوم معنای نگاه حکیمانه آن است. چرا که منظر محصول درک و تجربه ما از فضا است و تصویری همراه با ذهنیت و معنا است که افقی جدید به ناظر می دهد (منصوری، ۱۳۸۳: ۶۹). باتوجه به مطالب گفته شده، مشارکت نوعی فرایند خودیاری است که بر کیفیت تعامل انسان با محیط و جامعه و در نتیجه منظر، که محصول این تعاملات است، مؤثر است. بدین ترتیب این نکته حائز اهمیت است که فرایند مشارکت با وجه ذهنی منظر در ارتباط است. از یک سو با مشارکت مردم در طراحی منظر، ابعاد ذهنی منظر منطقه از دید مخاطبان طرح و مشارکت کنندگان آشکار شده و به طراحی منظر پروژه کمک می کند. از سوی دیگر، حضور مردم در طراحی بر کیفیت تعامل آنها با جامعه مخاطبان طرح و محیط مؤثر بوده و کیفیت منظر طرح را برای

جدول ۴. عبارات های به کار گرفته شده توسط متخصصان و مفاهیم متعدد آنها. مأخذ: نگارندگان.

نویسنده	عبارت بکار گرفته شده در مقاله	مفهوم مورد نظر
شهرزاد خادمی و رشا کیانی هاشمی (۱۳۹۵)	منظر مشارکتی	حضور مردم در طراحی منظر
جاودانی، ۱۳۹۴	طراحی مشارکتی منظر	حضور مردم در فضا بعنوان امری سیاسی
جاودانی، ۱۳۹۴	مشارکت فضا و مردم و نهاد قدرت	سه کنشگر فضا، مردم و شهر با اثر متقابل
دارابی، ۱۳۸۸	طراحی مشارکتی	مشارکت در فرایند طراحی منظر
اینانلو چولاخلو، ۱۳۹۵	مشارکت عمومی در فضا	حضور مردم در فضا، مشارکت اجتماعی
فیض آبادی، ۱۳۹۴	منظر مشارکتی	حضور مردم در فضا
مهران نژاد، ۱۳۹۱	منظر مشارکتی	حضور مردم در فضا، منظر تعاملی

طراحی مشارکتی، استفاده شده است. این مفهوم در مقالات دیگر با استفاده از عبارت‌های متفاوتی آمده است که در جدول ۴ آورده شده است. چنانچه مشخص است هر یک از منابع از عبارت‌های متعددی برای بیان یک مفهوم مشخص استفاده کرده‌اند.

اغلب نوشته‌جاتی که به معنی مشارکت مردم در طراحی منظر اشاره داشته‌اند، به بعد ذهنی منظر توجهی نکرده‌اند. در این نوشتارها، منظر مشارکتی، به عنوان ابزاری برای دستیابی به ابعاد عینی منظر شامل پایداری، مخاطب محوری و پرورش دموکراسی مورد بررسی قرار گرفته است. درحالی‌که طراحی منظر مشارکتی، نه تنها ابزاری برای دستیابی به ابعاد عینی منظر، بلکه هدفی است که منجر به پررنگ شدن ابعاد ذهنی منظر نزد مخاطبان می‌شود. هنگامی‌که مخاطبان منظر در طراحی آن، مشارکت می‌کنند درک ذهنی آنها از منظر تغییر می‌کند و ارزش‌های اجتماعی، محیطی زیادی به آن اضافه می‌شود.

نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی‌های انجام شده مشخص شد که مشارکت به معنای شرکت چند فاعل در یک عمل با هدف خودیاری است و مفهوم حضور دوطرفه را در خود دارد. این کلمه ترجمه مناسبی برای کلمه participation انگلیسی است. چرا که مفهوم take part را بطور کامل می‌رساند. مفهوم منظر به معنای نوین آن، پدیده‌ای ذهنی-عینی است که در اثر تعامل انسان و جوامع انسانی با محیط پیرامونشان در گذر تاریخ و زمان به وجود می‌آید. علیرغم استفاده فراوان از عبارت منظر مشارکتی در متون متعدد، مفهوم دقیق این واژه مشخص نشده است و نوشته‌جات متعدد معانی گوناگونی برای این عبارت در نظر گرفته‌اند. همچنین در این متون از عبارت‌های متعدد و مشابه دیگری استفاده شده است. این عبارات در تعدادی از منابع، به مفهوم منظری که تعامل انسان‌ها در آن زیاد است و در سایر منابع، به مفهوم منظری که انسان‌ها در طراحی آن مشارکت دارند، به کار گرفته شده‌اند. از این میان، مورد دوم به معنای کلمه participation design نزدیکتر است. طراحی مشارکتی منظر، participation in landscape design، به فرآیند طراحی منظری اطلاق می‌شود که مردم، متخصصان و کارفرماها، در تمام مراحل آن حضور فعال و متقابل دارند و این امر، با هدف خودیاری و دستیابی به طراحی بهینه که مورد رضایت هر سه گروه بوده و بدین ترتیب ابعاد ذهنی و عینی منظر را بهبود بخشد، انجام می‌شود. با

(Association for Public Participation, 2010).

اگرچه سطوح متعددی برای آن در نظر گرفته شده است ولی اجماعی کلی بر این تعریف وجود دارد. همچنین Participation in landscape Design مفهوم جداگانه‌ای نداشته و به مشارکتی اطلاق می‌شود که در طراحی منظر اتفاق بیفتد.

عبارت "منظر مشارکتی" در نوشته‌جات داخل ایران

در بسیاری از نوشتارها به جای استفاده مستقیم از کلمه منظر مشارکتی از عباراتی شامل طراحی منظر با رویکرد مشارکتی، طراحی مشارکتی در معماری منظر و مشارکت فضا و مردم استفاده کرده‌اند. بطور کلی این عبارات در دو مفهوم به کار رفته‌اند: در برخی موارد، مفهوم حضور مردم در فضا را می‌رسانند. برای نمونه، در مقاله "بررسی میزان مشارکت‌های عمومی در رسیدن به ارتقای کیفی فضاهای گمشده شهری"، عبارت مشارکت عمومی در فضا با عبارت‌های مشارکت اجتماعی و حضور مردم در فضا، معادل در نظر گرفته شده است (اینانلو چولاخلو، ۱۳۹۵). همچنین در مقاله‌ای از دکتر محمود فیض‌آبادی، منظر مشارکتی را منظری دانسته‌اند که تعامل انسان‌ها در آن دیده شود و مردم به عنوان بخشی از منظر در فضا حضور پررنگ داشته باشند. در این مقاله آمده است که: "... برای مجموعه‌های تجاری که اصل مشتری‌مداری و مشارکت افراد را به مجموعه لازم دارد از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است؛ تا جائیکه مناظر مشارکتی، ما را با محیط‌مان پیوند می‌دهند" (فیض‌آبادی، ۱۳۹۴) و یا در مقاله دیگری، منظر مشارکتی و منظر تعاملی، معادل در نظر گرفته شده‌اند: "با بهره‌گیری از تکنولوژی در نورپردازی توانسته منظر مشارکتی و منظر تعاملی شبانه شهر را مهیا سازد" (مهران‌نژاد، ۱۳۹۱). چنانچه در پیشینه تحقیق گفته شد، مشارکت به معنی حضور به هم رسانیدن و انجام کاری متقابل توسط چند فاعل است و بنابراین به کارگیری این واژه برای مفهوم حضور مردم در فضا بدون اینکه کار مشترکی انجام گیرد، صحیح نیست.

سایر موارد (اکثر متون)، مفهوم مشارکت مردم در طراحی منظر را در نظر داشته‌اند که به مفهوم نزدیکتر است. برای مثال در مقاله "نقش مشارکت در طراحی محیط روستایی"، آمده است که: "... نمی‌توان محیط پایداری را بدون توجه به نقش گروه‌های ذینفع در این فرآیند طراحی کرد ... دستیابی به این مهم فقط در قالب طراحی مشارکتی امکان پذیر خواهد بود." (دارابی، ۱۳۸۸). در این مقاله، از عبارات مشارکت در طراحی محیط و

- اوکلی، پیترو و مارسدن، دیوید. (۱۳۷۰). *رهیافت‌های مشارکت در توسعه روستایی*. ت: منصور محمودنژاد. تهران: مرکز تحقیقات و بررسی مسایل روستایی، وزارت جهاد سازندگی.
- اینانلو چولاخلو، رویا. سهیلی، جمال الدین. (۱۳۹۵). بررسی میزان مشارکت‌های عمومی در رسیدن به ارتقای کیفی فضاهای گمشده شهری. *نشریه پژوهش و برنامه ریزی شهری*، ۷(۲۴): ۱۷۲-۱۵۷.
- باطنی، محمدرضا. (۱۳۵۴). *زبان و تفکر*. تهران: انتشارات زمان.
- جاودانی، علی. پروین، حسین. (۱۳۹۴). مشارکت فضا و مردم یا اتصال امر سیاسی و فضای شهری. *مجله باغ نظر*، ۱۲(۳۴): ۱۰۹-۱۲۴.
- جعفری، محمدتقی. مهر (۱۳۶۵). مبانی فرهنگی لازم برای تحقق بخشیدن به مشارکت و هماهنگی همه مردم در کارهای اجتماعی، مجموعه مقالات کنفرانس مشارکت شیراز، دفتر مرکزی وزارت جهاد سازندگی.
- دارابی، حسن. (۱۳۸۸). نقش مشارکت در طراحی محیط روستایی. *محیط‌شناسی*، ۳۵(۵۲): ۱۱۱-۱۲۴.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). *لغت نامه دهخدا*. تهران: سازمان لغت نامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران.
- فیض‌آبادی، محمود. (۱۳۹۴). زیست بازار رویکردی نو برای طراحی و باز آفرینی مفهوم کهن بازار در دوران معاصر(مورد مطالعه: بازار بزرگ ملل مشهد). *فصلنامه علمی-تخصصی ایده*، ۱۴(۲): ۳-۱۴.
- متین، نعمت‌الله. (۱۳۷۷). مبانی نظری مشارکت و ضرورت‌های آن. *ماهنامه جهاد*، ۲۱۴ و ۲۱۵: ۴۸-۴۴.
- فرهادی، مرتضی، (۱۳۸۱)، فضای مفهومی مشارکت هم‌معنایی و ناهم‌معنایی یاریگری با مشارکت و همکاری. *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۹(۱۹): ۷-۳۴.
- منصور، سید امیر. (۱۳۸۳). درآمدی بر شناخت معماری منظر. *مجله باغ نظر*، ۱(۲): ۶۹-۷۸.
- منصور، سید امیر. (۱۳۹۴). جزوه درس مبانی نظری معماری منظر. دانشگاه تهران.
- مهران‌نژاد، ماریه. غلام‌پور، سعید. (۱۳۹۱). نورپردازی تعاملی. *فصلنامه منظر*، ۴(۲۱): ۶۰-۵۶.
- شرتونی، رشید. (۱۳۶۵). *مبانی العربیه*. ج ۴. بیروت: دارالمشرق.
- طباطبایی، سید محمدرضا. (۱۳۹۴). *صرف ساده*. قم: انتشارات دارالعلم.

توجه به اهمیت بعد ذهنی در تعریف منظر، مشارکت در دل منظر جای می‌گیرد و بر ابعاد ذهنی طرح منظر و ارتقا تعامل مردم با جامعه و محیط بسیار موثر است. بسیاری از منابع، تنها به بعد عینی طراحی مشارکتی منظر توجه کرده‌اند، درحالی‌که مشارکت مردم در فرآیند طراحی منظر، نه تنها ابزاری برای بهبود ابعاد عینی منظر، بلکه هدفی است که منجر به ارتقاء ابعاد ذهنی منظر نزد مخاطبان می‌شود. مشارکت نوعی فرآیند خودیاری است که بر کیفیت تعامل انسان با محیط و جامعه و در نتیجه منظر، که محصول این تعاملات است، موثر است. از یک‌سو، هنگامی‌که مخاطبان منظر در طراحی آن، مشارکت می‌کنند درک ذهنی آنها از منظر تغییر می‌کند و حامل ارزش‌های اجتماعی و محیطی می‌شود که بواسطه مشارکت جمعی مردم در طراحی فضا به دست آمده است. از سوی دیگر، با مشارکت مردم در طراحی منظر، ابعاد ذهنی منظر از دید مخاطبان طرح و مشارکت‌کنندگان آشکار شده و به طراحی منظر پروژه و ارتقا ابعاد ذهنی آن کمک می‌کند. چنانچه گفته شد، نوشته‌جات متعدد، برای بیان مفهوم طراحی مشارکتی منظر از عبارات گوناگونی استفاده کرده‌اند. دلیل این اختلافات، نبود واژه‌ای مشخص برای عبارت *participation in landscape design* و مفهوم دقیق آن است. با توجه به مفهومی که برای این عبارت در این مقاله بیان شد، به نظر می‌رسد واژه طراحی مشارکتی منظر، جایگزین مناسبی برای سایر عبارات مشابه است و مانع کژتابی و ابهام در مفهوم آن می‌شود. آوردن صفت مشارکتی برای واژه منظر چندان درست نیست و با مفهوم منظر که مردم در آن حضور پررنگ دارند، اشتباه گرفته می‌شود. چنان‌که در برخی مقالات چنین اشتباهی پیش آمده است ولی آوردن صفت مشارکتی برای واژه طراحی، صحیح است و در مفهوم آن تشکیک نمی‌شود. منظر نیز در این عبارت، مضاف الیه است و نشان می‌دهد که طراحی مربوط به چه تخصصی است.

فهرست منابع

- آریان‌پور کاشانی، عباس. (۱۳۷۴). *فرهنگ دانشگاهی انگلیسی فارسی*. تهران: سپهر.
- امین‌زاده، بهناز. رضاییگانی، راضیه. (۱۳۹۱). ارزیابی جایگاه مشارکت در طرح‌های منظر شهری به منظور ارائه فرآیند مناسب بازآفرینی بافت‌های آسیب دیده. *نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*، ۳(۳): ۲۹-۳۹.
- انصاری، حمید. (۱۳۷۱). *مبانی تعاون*. تهران: انتشارات آزمایشی متون درسی، دانشگاه پیام نور.

- Arnstein, Sh. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association* 35(4): 215-224.
- Berque, A. (1994). *Sous la direction. In Cinq propositions*

pour une theorie du paysage. Paris: Champ Vallon.

- Roger, A. (1994). Histoire d' une passion theorique. In *Clinq propositions pour une theorie du paysage*. Paris:

Champ Vallon.

- White, S. C. (1996) . *Depoliticising development: The uses and abuses of participation*. *Development in Practice*, 6 (1): 6-15.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

منصوری، سید امیر و فروغی، مهدا. ۱۳۹۷. مفهوم طراحی مشارکتی منظر. باغ نظر، ۱۵ (۶۲): ۱۷-۲۴.

DOI: 10.22034/bagh.2018.66282

URL: http://bagh-sj.com/article_66282.html

